

Karkalin luonnonpuisto

Yhteystiedot

Metsäntutkimuslaitos toivoo, että jokainen Karkalinväijä osaltaan edistäisi järjestyksenpitoa luonnonpuistossa ja ilmoittaisi havaitsemistaan rikkomuksista ja epäkohdista johonkin seuraavista osoitteista:

Luonnonsuojeluvartija Erkki Eklund
Torhola
08100 Lohja 10

Puh. (912) 3604

Metsäntutkimuslaitos
Ruotsinkylän kokeilualue
01590 Maisala

Puh. (90) 824 413

Metsäntutkimuslaitos
Keski-Suomen hoitoalue
13230 Aulanko

Puh. (917) 227 91

Metsäntutkimuslaitos
Kokeilualue toimisto
Unioninkatu 40 A
00170 Helsinki 17

Puh. (90) 661 401

Kansikuva: Karkalin rehevyyttä, aluskasvina lehtosinijuuri.
Valok. Kari Auvinen/LKA

Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos/tiedotus

Teksti: Timo Koponen (kohdeselostukset)
Tuomas Heiramo

Tervetuloa Karkaliin

Metsäntutkimuslaitos lausuu luonnonystävät tervetulleiksi Karkalin luonnonpuistoon. Se on Metsäntutkimuslaitoksen hallinnassa oleva tutkimusmetsäalue, joka on rauhoitettu ensi sijassa tieteellistä tutkimustyötä ja luonnon täydellistä suojelemista varten. Koska Karkalin herkkä ja arka lehtokasvillisuus ei vaurioitumatta kestä retkeilijöiden aiheuttamaa kulutusta, on yleisön liikkumista luonnonpuiston alueella jouduttu rajoittamaan. Puistoon on siksi viitoitettu retkeilypolku, jota kulkemalla kävijät voivat tutustua alueen tärkeimpiin nähtävyyksiin. Retkeilypolulta ei missään tapauksessa saa poiketa. Uiminen on sallittu vain tarkoitukseen varatulla paikalla.

Karkalin luonnon säilyminen jälkipolville on osaltaan Sinunkin vastuullasi. Siksi Metsäntutkimuslaitos odottaa Sinun noudattavan seuraavia määräyksiä Karkalissa liikkuessasi:

1. Luonnonpuistoon viitoitetulta polulta ei saa poiketa.
2. Luonnonpuistossa on kielletty:
  - kivien ja maan ottaminen sekä kallioihin piirteleminen
  - puiden ja muiden kasvien ottaminen tai vahingoittaminen
  - marjojen tai sienien poimiminen
  - eläinten hätyyttäminen, pyydystäminen, vahingoittaminen tai tappaminen
  - koirien päästäminen irti
  - kaikenlaisten roskien jättäminen maastoon
  - tulenteke ja leiriytyminen
3. Maihinnousu veneistä luonnonpuiston alueelle on kielletty. Uimapaikalla on vältettävä pitkäaikaista oleskelua.

Karkalin historiaa

Lohjanjärveen pistävä pitkä ja kaunis Karkalinniemi sijaitsee Karjalohjan kunnassa läntisellä Uudellamaalla. Se on ollut jo viime vuosisadalla luonnontieteilijäin ja luonnonharrastajien keskuudessa tunnettu rehevästä eteläisestä kasvillisuudestaan sekä monista kasvi- ja eläinharvinaisuuksistaan.

Karkalinniemeen liittyy myös kulttuurihistoriallisia muistoja. Karjalohjan naapuripitäjän, Sammatin, suuri poika Elias Lönnrot keräsi sieltä kasveja kirjoittaessaan ensimmäistä suomenkielistä kasviota. Vuosisadan vaihteessa Karkali tunnettiin myös arkkipiispa Gustaf Johanssonin kesänviettopaikkana.

Syntyhistorialtaan Karkalin luonnonpuisto poikkeaa useimmista muista luonnon- ja kansallispuistoistamme. Karkalin on valtio rauhoittamista varten lunastanut yksityisiltä maanomistajilta. Vaikka Lohjanjärven vehmaat rannat ovat jo kauan olleet lomaviettäjäiden suosiossa ja huvila-asutus täyttää seudun, piti Karkalinniemen syrjäinen sijainti ja maanomistajien kiintymys sen alkuperäiseen luontoon Karkalin pitkään luonnontilassa.

Maanomistussuhteiden muututtua 1960-luvun alussa ryhdyttiin Karkaliin kuitenkin suunnittelemaan mökkikylää siihen liittyvine ulkoilualueineen. Valtion luonnon-suojeluvälvoja oli yrittänyt saada Karkalia suojelualueeksi jo 1940-luvulla, mutta vasta nyt virinnyt julkinen keskustelu johti siihen, että vuonna 1961 Karkalinniemen kärjestä ostettiin valtiolle n. 100 hehtaarin suuruinen alue täydellistä rauhoittamista varten. Laki ja asetus Karkalin luonnonpuistosta annettiin vuonna 1964, jolloin se luovutettiin Metsäntutkimuslaitoksen hallintaan.

Retkeilypolku

Tässä oppaassa esitelty retkeilypolku on merkitty maastoon paaluilla, joiden numerointi vastaa oppaan kohdeseostuksia ja kartaketta sivuilla 8—9. Retkeilypolun koko pituus on noin 5 km. Polun varrella on kaikkiaan 30 kohdetta, jotka esittelevät kävijälle Karkalin luonnon tyypillisimmät piirteet.

Koska merkityltä retkeilypolulta ei saa poiketa, jäljempänä esiteltäviä kasvilajeja ei ole lupa lähteä etsimään kohdepaalujen luota edes valokuvaustarkoituksessa. Läheskään kaikkia kasvilajeja ei samalla käynnillä ole mahdollista nähdä. Keväällä eivät kesälajit ole vielä taimella,

ja vastaavasti kevät kukat kuihtuvat jo alkukesästä. Lisäksi varsinkin kämmekät ovat esiintymisessään hyvin oikullisia.

Tämä retkeilyopas keskittyy pääasiassa Karkalin kasvillisuuteen. Eläimistöä mainittakoon kuitenkin Karkalinniemen vakinaisina asukkaina tavallisen oravan, jäniksen ja ketun lisäksi mäyrä ja hirvi. Vaihteleva maasto tarjoaa suotuisan elinympäristön runsaalle ja monilajiselle linnustolle. Lehdoissa pesivät mm. lehtokerttu, mustapääkerttu ja kultarinta. Loppukesällä voi pähkinäpensaikosta tavata harvinaisen pähkinähakin. Vanhojen haapojen koloissa pesivät naakka, uuttukyyhky sekä harmaapäätikka; myös pikkutikka on tavattu pesivänä. Peltoaukean reunamilla asustavat pensaskerttu, pensastasku, kivitasku ja pikkulepinkäinen. Kuusikoiden lajeista mainittakoon laulurastas, punarinta, hippäinen ja puukiipijä. Pyyn vihellyksen kuulee tuon tuostakin, ja teeren tapaa usein. Tuulihaukka leluttelee peltojen yllä, ja kanahaukalla on tienoolla vakituinen pesäpaikkansa.

Karkalin rehevyys ja etenkin sen lehmusesiintymät ovat vetäneet puoleensa monia harvinaisia hyönteisiä. Eräitä perhoslajeja esiintyy Suomessa vain Ahvenanmaalla ja Karkalissa. Pieni perhosharvinaisuus, lehmusvihermittari (*Chloroclystis v-ata*) on Suomessa tavattu ainoastaan Karkalista. Samoin joidenkin kovakuoriaisten ja kaksisiipiäisten etelästä työntyvä levinneisyysalue ulottuu yhtenäisenä Karkaliin asti, muttei enää täältä pohjoisemmaksi.

Valkovuokkoja. Valok. Tuomas Heiramo

Retkeilykohteet

1. Luonnonpuiston raja ja paikoitusalue, jonka vieressä on suuri vaahtera (*Acer platanoides*) ja lähellä muutamia pienempiä puita.
2. Umpeenkasvanut niitty laikku, joka on jäännös entisestä laajasta, muilta osiltaan metsittyneestä peltoaukeamasta. Aukion jälkeen polku kulkee loivaa rinnettä harmaaleppä-metsikön läpi, joka on noussut mainitulle pellolle. Pelto on jätetty metsittymään noin v. 1925. Harmaaleppä alkaa jo lahota ja menettää valtaansa. Lepikossa nähdään runsaasti nuorta vaahteraa, pähkinäpensasta (*Corylus avellana*) ja metsälehmuksen (*Tilia cordata*) taimia sekä kuusta.
3. Polku kääntyy kulkemaan rinnettä ylös. Kohteiden 3 ja 4 välillä metsä on täyttä lehtoa. Puusto on nuorta ja osaksi syntynyt entiselle pellolle. Retkeilijä tapaa useita melko harvinaisia lehtokasveja: lehto-orvokin (*Viola mirabilis*), kevätlinnunherneen (*Lathyrus vernus*), imikän (*Pulmonaria officinalis*). Keväällä on valkovuokkoa (*Anemone nemorosa*) yhtenäisenä mattona. Lähellä kohdetta 3 puronotkelmassa kasvavat lisäksi korpinurmikka (*Poa remota*) ja lehtoleinikki (*Ranunculus cassubicus*). Pähkinäpensasta on runsaasti.
4. Kirkasvetinen, kuivinakin kesinä ehtymätön lähde, josta retkeilijä voi sammuttaa janonsa. Lähteen alapuolella, upottavassa hetteikössä loistavat keväällä linnunsilmän (*Chrysosplenium alternifolium*) keltaiset kukat. Kesällä hetteikön peittävät suurikokoiset saniaiset, hiirenporras (*Athyrium filix-femina*) ja metsäalvejuuri (*Dryopteris carthusiana*) sekä valkokukkainen mesiangervo (*Filipendula ulmaria*).
5. Keskellä sankkaa kuusikkoa on torpan raunio. Parhaiten on säilynyt uuni, joka kiviroykkiönä kohooa maanpintaa korkeammalle. Torpan lattian alla on ollut perunakellari; sen paikalla on nyt vähäinen kuoppa. Metsäkasvillisuus on täysin vallannut paikan. Kuitenkin on torpassa asuttu vielä 1910-luvun alussa. Edellä mainittu lähde on palvellut tämän torpan kaivona!
6. Metsittyvän niityn reunassa, lähellä paalua, josta erkaneepolku vasemmalle, kukkii kesäkuussa sinikukkainen puistoilemmikki (*Myosotis sylvatica*), joka on "karannut" paikalle Karkalin talon puutarhasta.

7. Vasemmalla puolella tietä on vesilampare, joka myöhemmin kesällä saattaa kuivua. Naakat pesivät sen reunalla olevassa isossa haavassa. Pian paalun jälkeen erkanee vasemmalle uimapaikalle vievä polku.
8. Ketomainen niitty. Ennen niittyä kasvaa puronotkossa suuri monihaarainen raita (*Salix caprea*), jonka luona tavataan runsaasti korpikaislaa (*Scirpus sylvaticus*). Niitty on entinen torpan pihaketo. Siellä kasvaa joukko ihmisen toiminnasta riippuvaisia kasvilajeja, joita ei juuri muualta luonnonpuistosta tapaa: päivänkakkara (*Leucanthemum vulgare*), ketoneilikka (*Dianthus deltoides*), heinäratamo (*Plantago lanceolata*), ahdekaunokki (*Centaurea jacea*), kelta- ja paimenmatara (*Galium verum* ja *G. album*), mäkiminttu (*Satureja vulgaris*). Läheisen pellon reunasta voi keksiä komean kellokasvin, hirvenkellon (*Campanula cervicaria*), ja myös vuohenkello (*Campanula rapunculoides*) on sieltä tavattu. Rauniolla kasvava pensas on lumimarja (*Symphoricarpos rivularis*), jota torpan asukkaat ovat viljelleet koristekasvina.
9. Tällä paikalla voidaan pysähtyä tarkastelemaan lehtometsän ja kangasmetsän eroa. Polun vasemmalla puolella loivalla rinteellä mustikka muodostaa selvän rintaman. Mustikkaa runsaasti kasvava osa on kangasmetsää, lähinnä käenkaali-mustikkatyyppejä, joka ylempänä vaihtuu mustikkatyypiksi. Alempi rinne on mustikatonta, runsasruohoista lehtoa, tässä kohden tosin vaatimatonta, käenkaali-oravanmarja-tyyppiin luettavaa. Tällä paikalla nähdään myös, kuinka kuusi tunkeutuu lehtoon ja syrjäyttää lopulta pähkinäpensaan ja muut lehtipuut. Nuoria kuusia on runsaasti; ja ne kasvavat kehinä suurten pähkinäpensaiden ympärillä.
10. Tämä lienee ainoa paikka, mistä voi päätellä, että niemen kärkeen on varhemmin johtanut kärrytie. Hiekkaharjannetta on alennettu, ettei mäki olisi hevosille liian raskas.
11. Näillä main on tavattu hyvin harvinainen kämmekkä, punavalkku (*Cephalanthera rubra*). Se on esiintymisessään oikukas, kuten monet muutkin kämmekät. Jonakin vuonna sitä on runsaasti, toisena vuonna vain pari yksilöä. Saattaaapa kulua monta vuotta, jolloin lajia ei lainkaan tavata. Voi jo luulla, että kasvi on hävinnyt paikalta, kun se taas putkahtaa esiin entistä runsaampana.

Luonnonpuiston retkeilypolut ja -kohteet

Kiurunkannuksia. Valok. Pekka A. Huttunen/LKA

Pesäjuuri. Valok. Arto Rantanen/LKA →

12. Toinen luonnonpuiston v. 1925 hylätyistä pelloista. Tässä nähdään, kuinka puut suorittavat pellon "valloituksen". Metsittyminen on alkanut ojanreunoista, missä kuuset kasvavat lähes suorissa riveissä. Harmaaleppä sen sijaan on varsinkin pellon alapäässä levittäytynyt jo melko aikaisessa vaiheessa saroille. Pellon kuivempi yläpää on tähän saakka pystynyt vastustamaan puiden hyökkäystä, ja sarkojen keskiosissa on vielä niittymäisiä laikkuja. Metsittyneen osan kasvillisuus on lehtomaista; varsin suuren vallan on saanut suurikokoinen saniainen, kotkansiipi (*Matteuccia struthiopteris*). Jäljellä olevista niittykasveista mainittakoon kartioakankaali (*Ajuga pyramidalis*), päivänkakkara ja ahdekaukoki. Kauniin punaisena kukkiva apila on metsäapilaa (*Trifolium medium*). Polun vieressä vasemmalla puolella on kaksi komeaa lehmusta.
13. Polku kulkee kolmannen luonnonpuiston alueella olevan torpan raunion ohi. Tämä "Kukinhuoneen" torppa on ollut rauniona jo v. 1881 ja luultavasti aikaisemminkin. 1890-luvulla mainitaan torpan lähistöllä kasvaneen vielä mm. päivänkakkaraa ja kehäkukkaa (*Calendula officinalis*) sekä hakasaraa (*Carex spicata*), joista enää ei näy merkkiäkään. Vastapäätä rauniota polun vasemmalla puolella on keskikokoinen vaahtera.
14. Lehtonotkelma, jossa saadaan tutustua harvinaiseen lehtosinijuureen (*Mercurialis perennis*). Tämä tyräkkikasvien heimoon kuuluva kasvi on Keski-Euroopan kalkkipohjaisten lehtojen tyyppilajeja. Meillä sitä tavataan paitsi Lohjanseudulla myös Ahvenanmaalla ja Helsingin ympäristössä.
15. Tämä korpinotkelma on hirvien mieluisin oleskelupaikka niemellä.
16. Näköalapaikka pienen jyrkkäreunaisen mäen päällä. Paikalla on ollut arkkipiispa Gustaf Johanssonin rakennuttama huvimaja, jonne aikoinaan tehtiin huviretkiä. Majasta on jäljellä nurkkakivet ja tiilistä muuratun uunin jäännökset. Mäeltä avautuu maisema Lohjanjärvelle Karjalohjan kirkon suuntaan, joka näkyy ainakin keväällä mäkeä ympäröivien lehmusten ollessa vielä lehdettömiä. Mäellä kasvaa komea kolmirunkoinen tammi (*Quercus robur*). Sen juurella voi nähdä muiden lehtokasvien lisäksi harvinaisen ja elintavoiltaan omalaatuisen kämmekän, pesäjuuren (*Negotia nidus-avis*). Se on ns. marraskasvi, jolla ei ole lainkaan lehtivihreää, ja siksi se elää yhteiselämää sienirihmojen kanssa.

17. Kaikkein rehevin Karkalin lehdoista. Keväällä se on yhtenäisen kelta- ja valkovuokkomaton peitossa. Hieman myöhemmin ilmestyvät sinijuuri, vuohenputki (*Aegopodium podagraria*), tesma (*Milium effusum*), imikkä, lehto-orvokki, kevätlinnunherne ja mustakonnanmarja (*Actaea spicata*). Kesällä valko- ja keltavuokko kuihtuvat pois ja niiden tilalla tapaa edellä mainittujen lisäksi lehtokortteen (*Equisetum pratense*) ja nokkosen (*Urtica dioeca*). Paikalla on tavattu myös lehtomatara (*Galium triflorum*) ja jänönsalaatti (*Mycelis muralis*). Länsireunassa on pieni kasvusto kotkansiipeä. Pensaista mainittakoon näsiä (*Daphne mezereum*) ja taikinamarja (*Ribes alpinum*). Pähkinä muodostaa yhtenäisen katoksen koko lehdon ylle. Taustalle jäävän mäen juurella kasvaa lehmuksia suorastaan metsänä. Lehdossa on lisäksi runsaasti sen taimia. Kuusta sen sijaan on vähän. Aikaisemmin ei kasvillisuus ole ollut yhtä sulkeutunutta, vaan paikalla on ollut lehtoniitty. Jo vanhaan Karjalohjan karttaan v:lta 1765 paikka on merkitty niityksi. Sitä on laidunnettu ja niitetty vielä piispa Johanssonin ollessa Karkalin haltijana. Sittemmin laiduntaminen ja niittäminen lopetettiin, ja kasvillisuus on kehittynyt kuvatuunlaiseksi lehdoksi. Paikan kasvillisuus on siis palannut luonnontilaan, sillä epäilemättä niityt ja osa Karkalin pelloistakin on raijattu lehdoista. Yhtä reheviä samantyyppisiä pähkinälehtoja on maassamme vain Ahvenanmaalla.
18. Näköalapaikka järvenpinnasta jyrkästi kohoavalla kalliolla. Karjalohjan kirkko näkyy. Vastapäinen niemi on Tamistonniemi, jossa sijaitsee professori G. Kompan perustama puulajipuisto eli arboretum, jossa on kokeiltu yli 500 puu- ja pensaslajia eri puolilta maailmaa. Kalliorinteellä viihtyy runsas lämpimiä kalliokasvupaikkoja vaativa lajisto: mäkiarho (*Arenaria serpyllifolia*), liuskarauniainen (*Asplenium septentrionale*), mäkihorsma (*Epilobium collinum*), mäkikuisma (*Hypericum perforatum*), kalliokielo (*Polygonatum odoratum*), käenminttu (*Satureja acinos*), iso maksaruoho (*Sedum telephium*), ukon tulikukka (*Verbascum thapsus*), pölkkyruoho (*Arabis glabra*), mäkivirvilä (*Vicia tetrasperma*), mäkitervakko (*Lychnis viscaria*) ja karvakiviyrtti (*Woodsia ilvensis*). Kallion juurella on suuri tuhkapensaskasvusto (*Cotoneaster integerrimus*).
19. Kalliojyrkänteeltä näköala alla olevaan lehtoon. Lehdossa pähkinäpensas muodostaa yhtenäisen katoksen. Suuria lehmuksia on etenkin kallion juurella. Kalliolla kasvaa useita edellisessä kohteessa nähdystä kalliolajeista sekä kitukasvuinen tammi.

Pähkinälehtoa kohteessa 17. Valok. Tuomas Heiramo

20. Näköalapaikka 40 m Lohjanjärveä ylempänä. Etelässä pienten saarten takana on suuri Lohjansaari, lännessä kaapean salmen erottama Tammistonniemi.
21. Rantatormällä kasvaa keltakukkainen mykerökukkaiskasvi, rantahirvenjuuri (*Inula salicina*).
22. Lehtomainen tervalepikkö, joka on noussut vesijättömaalle. Lohjanjärveä on laskettu kaksi kertaa 1800-luvun puolivälissä. Tästä paikasta on löydetty harvinainen rantaorvokki (*Viola stagnina*). Lepikössä kasvaa useita hauskoja lajeja, mm. keltaängelmä (*Thalictrum flavum*), punakoiso (*Solanum dulcamara*), keltamo (*Chelidonium majus*) ja musta viinimarja (*Ribes nigrum*).
23. Ainoa paikka Karkalissa, missä on hyvin kehittynyttä vesikasvillisuutta. Kauempana rannasta on sankka järviruokokasvusto (*Phragmites australis*). Kelluvia lauttoja muodostava kasvi on vesitatar (*Polygonum amphibium*). Vedestä pistävät keihäänterän muotoiset lehdet ovat pystykeiholehden (*Sagittaria sagittifolia*). Uposkasveina tavataan heinävitaa (*Potamogeton gramineus*) ja vesiruttoa (*Elodea canadensis*). Viimeksi mainittu Pohjois-Amerikasta kotoisin oleva kasvi tuotiin 1800-luvun lopulla Suomeen ja on sen jälkeen nopeasti levinnyt moniin Etelä- ja Keski-Suomen vesistöihin. Lohjanjärvestä se tavattiin ensimmäisen kerran v. 1903. Paikalla kasvaa toinenkin alkuaan istutuksista karrannut laji, isosorsimo (*Glyceria maxima*). Lohjanjärveen laji on levinnyt Hiidenveden kautta Vihdistä. Muista paikalla kasvavista lajeista ansaitsee maininnan vaaleanpunaa-

Keltavuokkomattoa. Valok. Reijo Juurinen/LKA

Lohjanjärven ranta kohteessa 22. Valok. Tuomas Heiramo

kukkainen sarjarimpi (*Butomus umbellatus*). Rannalla san-
kan saraikon muodostava laji on viiltosara (*Carex acuta*).

24. Lehtomaisen rinteiden juurella on runsaasti soikkokaksikkoa (*Listera ovata*), kämmekkäkasvia, joka viihtyy parhaiten kalkkipitoisella maalla. Samalla paikalla on tavattu myös pesäjuuri.
25. Pellolta tulevan puron varressa vallitsee keväisin verraton kukkaloisto. Toukokuussa tässä kukkivat valkovuokko, keltavuokko, pystykiurunkannus (*Corydalis solida*) ja isokäenrieska (*Gagea lutea*). Värikkyyttä lisäävät sinivuokko (*Hepatica nobilis*) ja kevtlinnunherne. Myöhemmin kesällä

kevätruohot kuihtuvat ja lehto ei juuri poikkea muista Karkalin lehtoista. Tämän ns. kevätaspektin esiintyminen on piirre, joka osoittaa Karkalin lehtojen sukulaisuutta tiettyjen Keski-Euroopan lehtokasviyhdyksien kanssa. Tämän jälkeen polku johtaa kohteessa 8 mainitulle niitylle, josta voidaan joko palata tietä pitkin luonnonsuojelualueen rajalle tai käyttää hyväksi kohteessa 26 järjestettyä uintimahdollisuutta.

26. Hiekkapohjainen valkama, jossa uinti on sallittu. Paikalla on myös kirkasvetinen lähde, jonka reunalla rehoittaa lehtoleinikki. Rannalla suurten tervaleppien alla kasvaa harvinainen kohokkikasvien heimoon kuuluva vata (*Myosoton aquaticum*), jonka jo Elias Lönnrot on Karkalista saanut herbaarioonsa.
27. Polku haaraantuu. Vasemmalle menevä vie tielle kohteen 7 luo. Risteyskohdassa kasvaa kangasmetsässä metsänätkelmä (*Lathyrus sylvestris*) ja syyälännunherne (*Lathyrus linifolius*).
28. Heinä- ja elokuussa tällä rantakalliolla tapaa kolme korkeakasvuista ruohoa, joista kaksi, rantahirvenjuuri ja maarianverijuuri (*Agrimonia eupatoria*), on keltakukkaista ja kolmas, ahdekaunokki, sinipunakukkainen. Kalliolla kasvaa lisäksi metsäruusu (*Rosa majalis*) ja vähän kauempana ilmeisesti lintujen levittämistä siemenistä paikalle päässyt happomarja (*Berberis vulgaris*). Se on heinäkasveissa esiintyvän viljaruosteen (*Puccinia graminis*) väli-isäntä. Kallion pohjoispuolella on tervaleppäkorpi. Se saa vettä useista läheteiköistä, ja vesi ei pääse korvesta muuta tietä kuin rantakallion yli valumalla. Siksi kalliolla esiintyy useita kasvilajeja, joita ei kuivilta kallioilta tapaa. Tervaleppäkorvessa kasvaa mm. leveäosmankäämi (*Typha latifolia*). Runsas punainen sammal on nimeltään *Bryum alpinum*.
29. Polun oikealla puolella on jäkäläistä kalliota, joka on kalliokohokin (*Silene rupestris*) ja kalliohatikan (*Spergula morisonii*) kasvupaikka. Poronjäkälikkö on tallaukselle kaikkein arinta kasvillisuutta (polulta ei saa poiketa!). Varsinkin kuivalla säällä jäkälät murtuvat helposti, ja niiden uusiutuminen kestää kymmeniä vuosia.
30. Tässä paikassa tien oikealla puolella voi heinä-elokuussa tavata lehtoneidonvaippa (*Epipactis helleborine*) -nimisen kämmekän.
Seuraava kohde onkin jo luonnonsuojelualueen raja.

Metsäntutkimuslaitos on maa- ja metsätalousministeriön alainen valtion tutkimuslaitos. Sen päätehtävänä on tiedon tuottaminen käytännön metsätalouden ratkaisujen pohjaksi. Tätä varten laitoksella on hallinnassaan tutkimusmetsiä yhteensä n. 150 000 hehtaaria. Ne on jaettu 17 kokeilualueeseen ja niihin sisältyy myös kaksi kansallista ja viisi luonnonpuistoa.

(*Corydalis solida*) ja iso käenrieska (*Gagea lutea*). Värikkyyttä lisäävät sinivuokko (*Anemone hepatica*) ja keväinen linnunherne. Myöhemmin kesällä kevätruohot kuihtuvat ja lehto ei juuri poikkea muista Karkalin lehdoista. Tämän ns. kevätspektin esiintyminen on piirre, joka osoittaa Karkalin lehtojen sukulaisuutta tiettyjen Keski-Euroopan lehtokasviyhdykskuntien kanssa.

Tämän jälkeen polku johtaa n:ossa 8 mainitulle niitylle, josta voidaan joko palata tietä pitkin luonnonsuojelualueen rajalle tai käyttää hyväksi n:ossa 26 järjestettyä uintimahdollisuutta.

26. Hiekkapohjainen valkama, jossa uinti on sallittu. Paikalla on myös kirkasvetinen lähde, jonka reunalla rehottaa lehtoleinikki. Rannalla suurten tervaleppien alla kasvaa harvinainen kohokkikasvien heimoon kuuluva vata (*Stellaria aquatica*), jonka jo Elias Lönnrot on Karkalista saanut herbaarioonsa.

27. Polku haaraantuu. Vasemmalle menevä vie tielle paalun n:o 7 luo. Risteykskohdassa kasvaa kangasmetsässä metsänätkelmä (*Lathyrus silvestris*) ja syyliäinen linnunherne (*Lathyrus montanus*).

28. Heinä- ja elokuussa tällä rantakalliolla tapaa kolme korkeakasvuista ruohoa, joista kaksi, ranta-hirvenjuuri ja Maarian verijuuri (*Agrimonia eupatoria*), on keltakukkaista ja kolmas, ahdekaunokki, sinipunakukkainen. Kalliolla kasvaa lisäksi metsäruusu (*Rosa majalis*) ja vähän kauempana ilmeisesti lintujen levittämistä siemenistä paikalle pääsyt happomarja (*Berberis vulgaris*). Se on heinäkasveissa esiintyvän viljaruosteen (*Puccinia graminis*) väli-isäntä. Kallion pohjoispuolella on tervaleppäkorpi. Se saa vettä useista lähteistä, ja vesi ei pääse korvesta muuta tietä kuin rantakallion yli valumalla. Siksi kalliolla esiintyy useita kasvilajeja, joita ei kuivilta kallioilta tapaa. Tervaleppäkorvessa kasvaa mm. leveälehtinen osmankäämi (*Typba latifolia*). Runsas punainen sammal on nimeltään *Bryum alpinum*.

29. Polun oikealla puolella on jäkäläistä kalliota, joka on kallio-kohokin (*Silene rupestris*) ja kalliohatikan (*Spergula vernalis*) kasvupaikka. Porojäkäläkkö on tallaukselle kaikkein arinta kasvilisuutta (polulta ei saa poiketa!). Varsinkin kuivalla säällä jäkälät murtuvat helposti, ja niiden uusiutuminen kestää kymmeniä vuosia.

30. Tässä paikassa tien oikealla puolella voi heinä-elokuussa tavata lehto-neidonvaippa (*Epipactis belleborine*) -nimisen kämmekän. Seuraava kohde onkin jo luonnonsuojelualueen raja.

Kaikkien kävijäin huomioon:

1. Luonnonpuistoon viitotetulta polulta ei saa poiketa.

2. Luonnonpuistossa on kielletty:

— kivien ja maan ottaminen sekä kallioihin piirteleminen;

— puiden ja muiden kasvien ottaminen ja vahingoittaminen sekä marjojen ja sienien poimiminen;

— eläinten tappaminen, pyydystäminen ja vahingoittaminen;

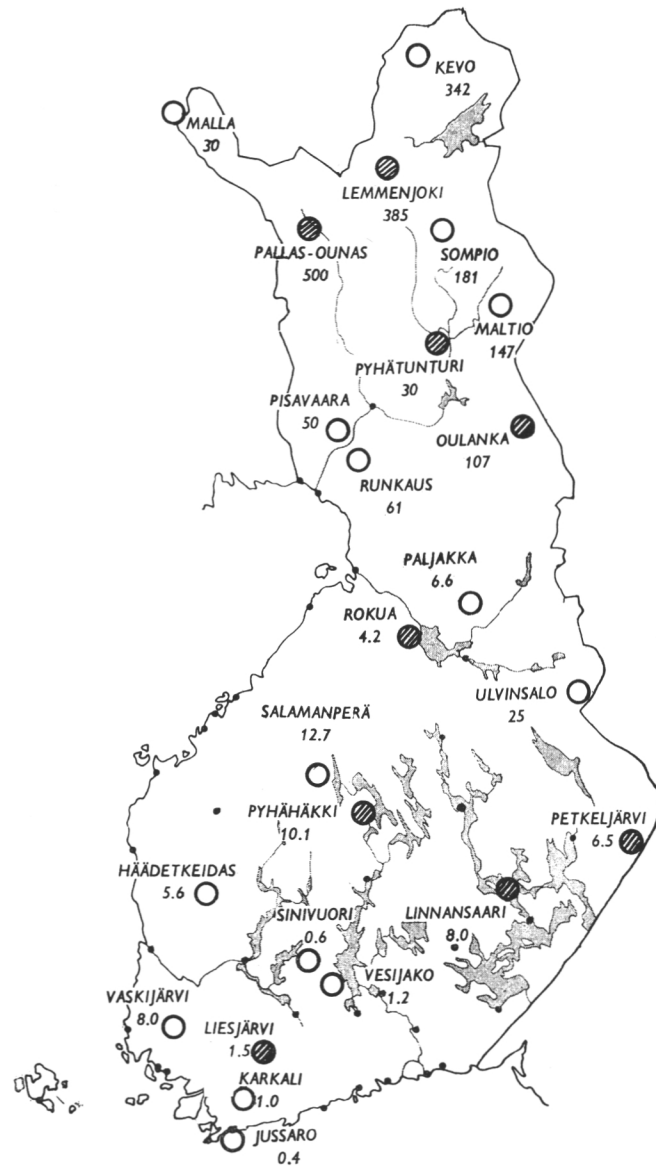
— koirien päästäminen irti luonnonpuistoon;

— eväspaperien ym. rumentavien roskien jättäminen maastoon;

— tulenteko, tulta on tupakoitaessakin käsiteltäviä mitä varovaisimmin.

3. Mäihinnousu veneillä luonnonpuiston alueelle ja leiriytyminen siellä on kielletty. Uimapaikalla on vältettävä pitkäaikaista oleskelua.

— *Karkalinniemen pähkinäpensaiikkaa, ruohikon valtalajina mm. harvinainen tammivyöhykkeen kasvi sinijuuri (Mercurialis perennis).*

Kansallispuistot (●) ovat avoimia kaikille.

Luonnonpuistoissa (○) on liikkumista rajoitettu tieteellisen tutkimuksen vaatimalla tavalla. Karkalin, Sompion, Kevon ja Mallan puistoissa on yleinen retkeilypolku. Muihin puistoihin vaaditaan erityinen lupa.

Kaikkia alueita koskevat tiedustelut: Valtion luonnonsuojelunvalvoja, H:ki, Unionink. 40 A

Karkali

Karjalohjan kunnassa läntisellä Uudellamaalla sijaitseva Karkalinniemi on luonnontieteilijäin ja luonnonharrastajien piirissä jo vanhastaan tunnettu rehevästä eteläisestä lehtokasvillisuudestaan sekä monista harvinaisista kasvi- ja eläinlajeistaan. Karkalinniemen liittyy myös kulttuurihistoriallisia muistoja. Itse Elias Lönnrot keräsi sieltä kasveja kirjoittaessaan ensimmäistä suomenkielistä kasviota, ja vuosisadan vaihteessa Karkali oli koko kansan tietoisuudessa arkkipiispa Gustaf Johanssonin kesäviettopaikkana. Myös kysymys alueen rauhoittamisesta on ollut useamman kerran esillä, mutta johti tulokseen vasta v. 1961, jolloin alue lunastettiin luonnonsuojelutarkoituksessa valtiolle. Heinäkuussa 1964 annettiin laki ja asetus Karkalin luonnonpuistosta.

Luonnonpuistot ovat luonnonsuojelualueita sanan täydellisimmässä merkityksessä. Ne on perustettu ensi sijassa tieteellistä tutkimustyötä varten ja niissä on yleisön liikkumista rajoitettu tämän tarkoituksen vaatimalla tavalla. Karkalistakaan ei voida tehdä mitään ulkoilu- ja leirintäaluetta, koska alueen lehtokasvillisuus ei kestäisi vapaata liikkumista. Sen sijaan luonnonpuistoon on viitotettu retkeilypolku, jota seuraamalla kuka tahansa voi tutustua alueen tärkeimpiin nähtävyyksiin; myös uiminen on sallittu tähän tarkoitukseen varatulla paikalla. Toivottavasti tällä järjestyksellä onnistutaan tyydyttämään sekä tutkimuksen tarpeet että alueen luonnosta kiinnostuneitten retkeilijäin toivomukset. Rohkenemme odottaa yleisön suosiollista myötävaikutusta Karkalin luonnon säilyttämiseksi.

Karkalin luonnonpuiston opas

Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos

Kirjoittaja: Timo Koponen

Retkeilypolku

Kukin kohde on merkitty maastoon matalalla paalulla, jossa on sama numero kuin tässä oppaassa ja kartassa s. 6. Polkujen risteyskohdissa on viitat, jotka opastavat seuraaviin kohteisiin. Retkeilypolun koko pituus on n. 5 km. Kaikkia oppaassa mainittuja kasvilajeja ei samalla käynnillä voi nähdä; keväällä eivät kesälajit ole vielä edes taimella ja vastaavasti kevätkukat kuihtuvat jo alkukesästä. Lisäksi muutamat lajit, varsinkin kämmekät, ovat esiintymisessään hyvin oikullisia. Ennenkuin lähde polulle, lukekaa kaikkia kävijöitä koskevat ohjeet s. 11. Niitä on ehdottomasti noudatettava! Mitään kasvia ei saa ottaa!

Eläimistä ei tietenkään voida laatia yhtä pysyvää opasta kuin kasveista. Tavallisten oravan, jäniksen ja ketun lisäksi asustaa niemellä metsäsika eli mäyrä ja kesäisin lisäksi useita hirviä. Vaihteleva maasto tarjoaa asuinpaikan runsaalle ja monilajiselle linnustolle. Lehdoissa pesivät mm. lehtokerttu, mustapääkerttu ja kultarinta, loppukesällä voi pähkinäpensaiikkaa tavata harvinaisen pähkinähakin. Vanhojen haapojen koloissa pesivät naakka, uuttukyyhky sekä harmaapäätikka; myös pikkutikka on tavattu pesivänä. Peltoaukean reunamilla asustavat pensaskerttu, pensastasku, kivitasku ja pikkulepinkäinen. Kuusikoitten lajeista mainittakoon laulurastas, punarinta, hippiäinen ja puukiipijä. Pyyn vihelyksen kuulee tuon tustakin ja teeren tapaa usein. Tuulihaukka leluttelemassa peltojen yllä on tavallinen näky, ja kanahaukalla on tienoolla vakituinen pesäpaikkansa. Myös hyönteismaailma on rikas, ja on useita hyönteisiä, joiden ainoa esiintymispaikka maassamme Karkali on.

1. Luonnonpuiston raja. Rajapyykin vieressä on suuri vaahtera (*Acer platanoides*) ja lähellä muutamia pienempiä puita.

2. Pieni niittyalaikko, joka on jäännös entisestä laajasta, muilta osiltaan metsittyneestä peltoaukeamasta. Aukion jälkeen polku kulkee loivaa rinnettä harmaaleppämetsikön läpi, joka on nousut mainitulle pellolle. Pelto on jätetty metsittymään noin v. 1925. Harmaaleppä alkaa jo lahota ja menettää valtaansa. Lepikossa nähdään runsaasti nuorta vaahteraa, pähkinäpensasta (*Corylus avellana*) ja metsälehmuksenkin eli niinipuun (*Tilia cordata*) taimia sekä kuusta.

3. Polku kääntyy kulkemaan rinnettä ylös. Kääntymiskohdan lähellä ladon kivijalka sankan nuoren kuusikon keskellä. N:o 3:n

ja 4:n välillä metsä on täyttä lehtoa. Puusto on nuorta ja osaksi syntynyt entiselle pellolle. Retkeilijä tapaa useita melko harvinaisia lehtokasveja: lehto-orvokin (*Viola mirabilis*), keväisen linnunherneen (*Lathyrus vernus*), imikän (*Pulmonaria officinalis*). Keväällä on valkovoukka (*Anemone nemorosa*) yhtenäisenä mattona. Lähellä n:o 3:a puronotkelmassa kasvavat lisäksi korpimurikka (*Poa remota*) ja lehtoleinikki (*Ranunculus cassubicus*). Pähkinäpensasta on runsaasti.

4. Kirkasvetinen, kuivinakin kesinä ehtymätön lähde, josta retkeilijä voi sammuttaa janonsa. Lähteen alapuolella, upotavassa hetteikössä loistavat keväällä linnunsilmän (*Chrysosplenium alternifolium*) keltaiset kukat. Kesällä hetteikön peittävät suurikokoiset saniaiset, hiirenporras (*Athyrium filix-femina*) ja metsän alvejuuri (*Dryopteris spinulosa*) sekä valkokukkainen mesiangervo (*Filipendula ulmaria*). Lähdettä tarkasteltaessa huomataan, että se on reunustettu kivillä aivan kuin sitä olisi käytetty kaivona.

5. Keskellä sankkaa kuusikkoa on torpan raunio. Parhaiten on säilynyt uuni, joka kiviröykkiönä kohoaa maanpintaa korkeammalle. Torpan lattian alla on ollut perunakellari; sen paikalla on nyt vähäinen kuoppa. Metsäkasvillisuus on täysin vallannut paikan. Kuitenkin on torpassa asuttu vielä 1910-luvun alussa. Edellä mainittu lähde on palvellut tämän torpan kaivona!

6. Pellon reunassa lähellä paalua, josta erkanee polku vasemmalle, kukkii kesäkuussa sinikukkainen lehtolemmikki (*Myosotis silvatica*), joka on »karannut» paikalle Karkalin talon puutarhasta.

7. Vasemmalla puolella tietä on vesilampare, joka myöhemmin kesällä saattaa kuivua. Naakat pesivät sen reunalla olevassa isossa haavassa. (Pian paalun jälkeen erkanee vasemmalle kädelle uimapaikalle vievä polku.)

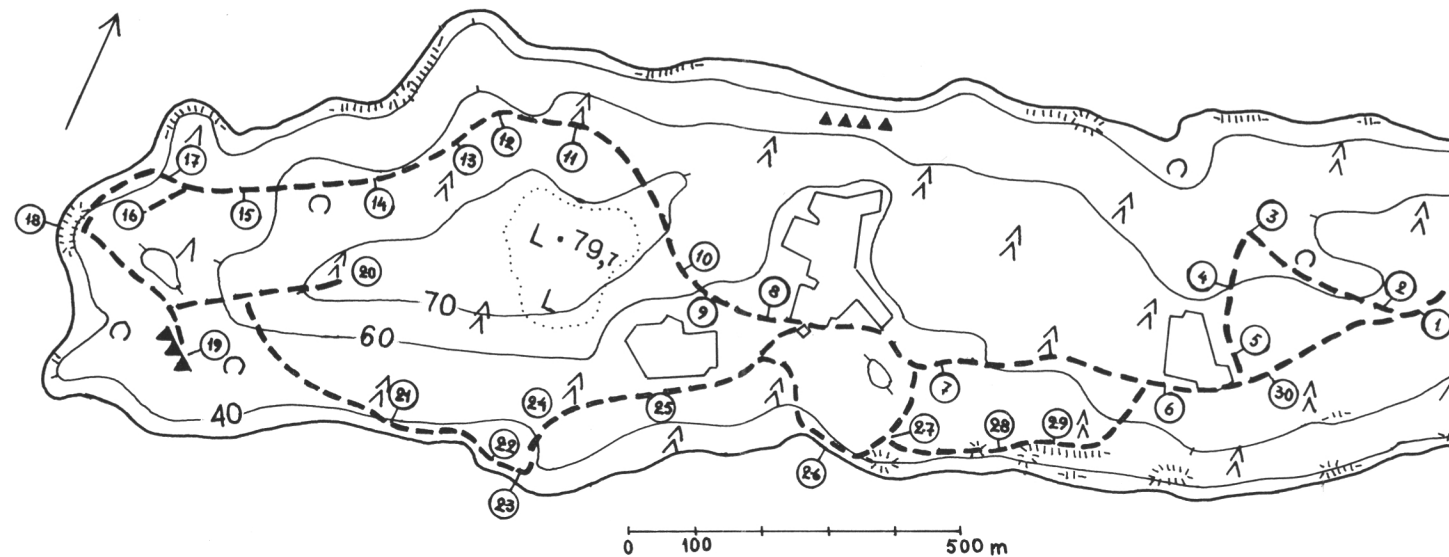
8. Ketomainen niitty. Ennen niittyä on ladon vieressä suuri monihaaraainen raita (*Salix caprea*). Puronotkossa raidan luona kasvaa runsaasti korpikaislaa (*Scirpus silvaticus*). Niitty on entinen torpan pihaketo. Sitä on niitetty viime aikoihin asti, joten se ei ole päässyt metsittymään. Vain raunio ympärillä on useita kuusia. Niityllä kasvaa joukko ihmisen toiminnasta riippuvaisia kasvilajeja, joita ei juuri muualta luonnonpuistosta tapaa: päivänkakkara (*Chrysanthemum leucanthemum*), ketoneilikka (*Dianthus deltoides*), heinäratamo (*Plantago lanceolata*), ahdekaunokki (*Centaurea jacea*), kelta- ja paimenmatara (*Galium verum* ja *G. mollugo*), punainen käenminttu (*Satureja vulgaris*). Läheisen pellon reunasta voi keksiä komean kellokasvin, hirvenkellon (*Campanula cervicaria*), ja myös vuohenkello (*Campanula rapunculoides*) on sieltä tavattu. Rauniolla kasvava pensas on lumimarja (*Symphoricarpos rivularis*), jota torpan asukkaat ovat viljelleet koristekasvina. Torpan omenapuut törröttävät kuivuneina aukean reunassa.

9. Tällä paikalla voidaan pysähtyä tarkastelemaan lehtometsän ja kangasmetsän eroa. Polun vasemmalla puolella loivalla rinneellä mustikka muodostaa selvän rintaman. Mustikkaa runsaasti kasvava osa on kangasmetsää, lähinnä käenkaali-mustikkatyyppejä, joka ylempänä vaihettuu mustikkatyypiksi. Alempi rinne on mustikatonta, runsaruohoista lehtoa, tässä kohden tosin vaatimatonta, käenkaali-oravanmarja-tyyppiin luettavaa. Tällä paikalla nähdään myös, kuinka kuusi tunkeutuu lehtoon ja syrjäyttää lopulta pähkinäpensaan ja muut lehtipuut. Nuoria kuusia on runsaasti ja ne kasvavat kehinä suurten pähkinäpensaiden ympärillä.

10. Tämä lienee ainoa paikka, mistä voi päätellä, että niemen kärkeen on varhemmin johtanut kärrytie. Hiekkaharjannetta on alennettu, ettei mäki olisi hevosille liian raskas.

11. Näillä main on tavattu hyvin harvinainen kämmekkä, punavalkku (*Cephalanthera rubra*). Se on esiintymisessään oikukas, kuten monet muutkin kämmevät. Jonakin vuonna sitä on runsaasti, toisena vuonna vain pari yksilöä. Saattaapa kuluu monta vuotta, jolloin lajia ei lainkaan tavata. Voi jo luulla, että kasvi on hävinnyt paikalta, kun se taas putkahtaa esiin entistä runsaampana.

— Valko- ja keltavuokkoja

12. Toinen luonnonpuiston v. 1925 hylätyistä pelloista. Tässä nähdään, kuinka puut suorittavat pellon »valloituksen». Metsittyminen on alkanut ojanreunoista, missä kuuset kasvavat lähes suorissa riveissä. Harmaaleppä sen sijaan on varsinkin pellon alapäässä levittäytynyt jo melko aikaisessa vaiheessa saroille. Pellon kuivempi yläpää on tähän saakka pystynyt vastustamaan puiden hyökkäystä, ja sarkojen keskiosissa on vielä niittymäisiä laikkuja. Metsittyneen osan kasvillisuus on lehtomaista; varsin suuren vallan on saanut suurikokoinen saniaisen, kotkansiipi (*Matteuccia struthiopteris*). Jäljellä olevista niittykasveista mainittakoon tanakka akankaali (*Ajuga pyramidalis*), päivänkakkara ja ahdekaunokki. Kauniin punaisena kukkiva apila on metsäapilaa (*Trifolium medium*). Polun vieressä vasemmalla puolella on kaksi komeaa niinipuuta.

13. Polku kulkee kolmannen luonnonpuiston alueella olevan torpan raunio ohi. Tämä »Kukinhuoneen» torppa on ollut raunioina jo v. 1881 ja luultavasti aikaisemminkin. Tuolloin sen ympäristö muistutti sitä niittyä, jonka näimme n:o:ssa 8. Metsittyminen on siis kestänyt noin 80 vuotta. Raunio on hyvin samanlainen kuin n:o:ssa 5 näkemämme. 1890-luvulla mainitaan torpan lähistöllä kasvaneen vielä mm. päivänkakkaraa ja kehäkukkaa (*Calendula officinalis*) sekä hakarasaraa (*Carex muricata*), joista enää ei näy merkkiäkään. Vastapäätä rauniota polun vasemmalla puolella on keskikokoinen vaahtera.

14. Lehtonotkelma, jossa saadaan tutustua harvinaiseen lehtosinijuureen (*Mercurialis perennis*). Tämä tyräkkikasvien heimoon kuuluva kasvi on Keski-Euroopan kalkkipohjaisten lehtojen tyyppilajeja. Meillä sitä tavataan paitsi Lohjan seudulla myös Ahvenanmaalla ja Helsingin ympäristössä.

15. Tämä korpinoitelma on hirvien mieluisin oleskelupaikka niemellä. Jos onni on suotuista, voi ne varovaisesti lähestytessä vilaukselta nähdäkin.

16. Näköalapaikka pienen jyrkkäreunaisen mäen päällä. Paikalla on ollut arkkipiipa Gustaf Johanssonin rakennuttama huvimaja, jonne aikoinaan tehtiin huviretkiä. Majasta on jäljellä nurkkakivet ja tiilistä muuratun uunin jäännökset. Mäeltä avautuu maisema Lohjanjärvelle Karjalohjan kirkon suuntaan, joka näkyy ainakin keväällä mäkeä ympäröivien niinipuiden ollessa vielä lehdettömiä. Mäellä kasvaa komea kolmirunkoinen tammi (*Quercus robur*). Sen juurella voi nähdä muiden lehtokasvien lisäksi harvinaisen ja clintavoiltaan omalaatuisen kämmevän, pesäjuuren (*Neottia nidus-avis*). Se on ns. marraskasvi, jolla ei ole lainkaan lehtivihreää, ja siksi se elää yhteiselämää sienirihmojen kanssa.

17. Kaikkein rehevin Karkalin lehdoista. Keväällä se on yhtenäisen kelta- ja valkovoukkoton peitossa. Hieman myöhem-

min ilmestyvät sinijuuri, vuohenputki (*Aegopodium podagraria*), tesma (*Milium effusum*), imikkä, lehto-orvokki, keväinen linnunherne ja konnanmarja (*Actaea spicata*). Kesällä valko- ja keltavuokko kuihtuvat pois ja niiden tilalla tapaa edellä mainittujen lisäksi lehtokortteen (*Equisetum pratense*) ja nokkosen (*Urtica dioeca*). Paikalla on tavattu myös lehtomatara (*Galium triflorum*) ja jäniksen salaatti (*Lactuca muralis*). Länsireunassa on pieni kasvusto kotkansiipeä. Pensaista mainittakoon näsiä (*Daphne mezereum*) ja taikinamarja (*Ribes alpinum*). Pähkinä muodostaa yhtenäisen katoksen koko lehdon ylle. Varsinkin n:o:ssa 16 mainitun mäen juurella kasvaa niinipuuta suorastaan metsänä. Lehdossa on lisäksi runsaasti sen taimia. Kuusta sen sijaan on vähän. Aikaisemmin ei kasvillisuus ole ollut yhtä sulkeutunutta, vaan paikalla on ollut lehtoniitty. Jo vanhaan Karjalohjan karttaan v:ltä 1765 paikka on merkitty niityksi. Sitä on laidunnettu ja niitetty vielä piispa Johanssonin ollessa Karkalin haltijana. Sittemmin laiduntaminen ja niittäminen lopetettiin, ja kasvillisuus on kehittynyt kuvatuunlaiseksi lehdoiksi. Paikan kasvillisuus on siis palannut luonnontilaan, sillä epäilemättä niityt ja osa Karkalin pelloistakin on raivattu lehdoista. Yhtä reheviä samantyyppisiä pähkinälehtoja on maassamme vain Ahvenanmaalla.

18. Näköalapaikka järvenpinnasta jyrkästi kohoavalla kalliolla. Karjalohjan kirkko näkyy. Vastapäinen niemi on Tammistonniemi, jossa sijaitsee professori G. Kompan perustama arboretum, joka käsittää yli 500 puulajia eri puolilta maailmaa. Kalliorinteellä viihtyy runsas lämpimiä kalliokasvupaikkoja vaativa lajisto: mäkiarho (*Arenaria serpyllifolia*), kepealiuskainen raunioinen (*Asplenium septentrionale*), mäkihorsma (*Epilobium collinum*), mäkikuisma (*Hypericum perforatum*), kalliokieli (*Polygonatum odoratum*), ketokäenminttu (*Satureja acinos*), iso maksaruoho (*Sedum telephium*), ukon tulikukka (*Verbascum thapsus*), pölkkyruoho (*Turritis glabra*), mäkivirvilä (*Vicia tetrasperma*), mäkitervakko (*Viscaria vulgaris*) ja kiviyrtti (*Woodsia ilvensis*). Kallion juurella on suuri tuhkapensaskasvusto (*Cotoneaster integerrimus*).

19. Kalliojyrkänteeltä näköala alla olevaan lehtoon. Lehdossa pähkinäpensas muodostaa yhtenäisen katoksen. Suuria niinipuuta on etenkin kallion juurella. Kalliolla kasvaa useita edellisessä paikassa nähdystä kalliolajeista sekä kitukasvuinen tammi.

20. Näköalapaikka 40 m Lohjanjärveä ylempänä. Etelässä pienten saarten takana suuri Lohjansaari, lännessä kapean salmen erotama Tammistonniemi.

21. Rantatörmällä kasvaa keltakukkainen mykerökukkaiskasvi: ranta-hirvenjuuri (*Inula salicina*).

22. Lehtomainen tervalepikkö, joka on noussut vesijättömaalle. Lohjanjärveä on laskettu kaksi kertaa 1800-luvun puolivälissä. Tästä paikasta on löydetty harvinainen rantaorvokki (*Viola stagnina*). Lepikössä kasvaa useita hauskoja lajeja, mm. kelta-ängelmä (*Thalictrum flavum*), punakoiso (*Solanum dulcamara*), keltamo (*Chelidonium majus*) ja musta viinimarja (*Ribes nigrum*).

23. Ainoa paikka Karkalissa, missä on hyvin kehittynyttä vesikasvillisuutta. Kauempana rannasta on sankka järviruokokasvusto (*Phragmites communis*). Kelluvia lauttoja muodostava kasvi on järvitatar (*Polygonum amphibium*). Vedestä pistävät keihäänterän muotoiset lehdet ovat keiholehden (*Sagittaria sagittifolia*). Uposkasveina tavataan heinävitaa (*Potamogeton gramineus*) ja vesiruttoa (*Elodea canadensis*). Viimeksi mainittu Pohjois-Amerikasta kotoisin oleva kasvi tuotiin 1800-luvun lopulla Suomeen ja on sen jälkeen nopeasti levinnyt moniin Etelä- ja Keski-Suomen vesistöihin. Lohjanjärvestä se tavattiin ensimmäisen kerran v. 1903. Paikalla kasvaa toinenkin alkuaan istutuksista karannut laji, iso sorsimo (*Glyceria maxima*). Lohjanjärveen laji on levinnyt Hiidenveden kautta Vihdistä. Muista paikalla kasvavista lajeista ansaitsee maininnan vaaleanpunakukkainen sarjarimpi (*Butomus umbellatus*). Rannalla sankan saraikon muodostava laji on viiltosara (*Carex acuta*).

24. Lehtomaisen rinteän juurella on runsaasti soikkokaksikko (*Listera ovata*), kämmekkäkasvia, joka viihtyy parhaiten kalkkipitoisella maalla. Samalla paikalla on tavattu myös pesäjuuri.

25. Pelloilta tulevan puron varressa vallitsee keväisin verraton kukkaloisto. Jo toukokuun keskipaikkeilla ja lopulla tässä kukkivat valkovoukko, keltavuokko, keväinen kiurunkannus

— Sinijuuri